

Schein Gábor: Füst Milán

Budapest: Jelenkor Kiadó, 2017, 698 l.

A szerzői monográfia, vagyis amit hagyományosan az egy irodalomtörténész által egy íróról-költőről írott könyvként szokás meghatározni, talán nem számít a legdivatosabb és problémamentes műfajnak manapság az irodalomtudományban. A kultúratudományi nézőpont azonban ma már, úgy tűnik, kevesebb szkepszissel, megengedőbben fordul a monografikus, szintetizáló nagy formák felé. Schein Gábor új kötete is erre vállalkozott: Füst Milán teljes életművének szisztematikus (vagy ahogy ő fogalmaz: részletes) áttekintését kívánja nyújtani.

Érdeemes röviden összevetnünk Schein könyvét Szilágyi Mártonnak a szintén 2017-ben megjelent, Arany Jánosról szóló munkájával. Szilágyi előszavában hangsúlyozza, hogy nem monográfiát írt Aranyról, hiszen ahhoz még nem áll rendelkezésre sem a jó kritikai kiadás, sem egy alapos életrajz, de néhol még az életmű határai is bizonytalanok látszanak. Miután azonban más esetekben (könyvbemutató, napilap-interjú) mégiscsak monográfiaként hivatkozik – egyébként kitűnő – könyvére, az előszó idevonatkozó passzusai nagy eséllyel szerénykedő toposzok, hiszen munkája egy tágabban értett monográfia-felfogásba minden további nélkül beleilleszhető lenne. Schein Gábor ezzel szemben megközelítést választott: határozottan monográfiának nevezi munkáját (noha Füst esetében Arany Jánoshoz képest még annyira sincs életrajz, kritikai kiadás, kánoni pozíció stb.), de reflektál a műfaji terminusra, vagyis értelmezi, újraértelmezi azt. Könyvének előszavában ugyanis leszögezi, hogy nem „az életrajz tárgyalása

során kidolgozott kérdésekkel” vagy „az élet és az alkotás szerves kölcsönösségében” közelíti meg Füst Milán életművét.

Ezzel a pozicionálással sikeresen kitér azelől, hogy mentegetőznie kelljen, ráadásul ki is tágtítja a monográfia megkövült műfaji kereteit. Egy olyan, megengedőbb álláspontot részesít előnyben, amely az előre adott receptek és narratív sémák helyett minden esetben az adott életmű vagy korpusz sajátosságaihoz, vagyis tulajdonképpeni tárgyához igazítja a tárgyalás módját: „A monografikus tárgyalás szemléletét elsősorban mindig az adott életmű és a köré csoportosuló problémák jellege határozza meg.” (14.) Ezzel szoros összefüggésben látványosan nem kívánja azt állítani, hogy Füst Milán életművét csak így volna lehetséges feldolgozni és interpretálni. Az értelmező filológus tehát újfajta autoritással ruházódik fel, lemondva arról az illúziókról bizonyult elképzelésről, hogy a monográfus mindössze rögzíti vagy feltárja az eleve adott, esszenciálisan létező tényeket; lemondva a nagyelbeszélésekről, más lehetséges narratívák létezését maradéktalanul elismerve egy megközelítést állít olvasója elé. Az ily módon kitágított monográfia-felfogás tehát amellett, hogy szerzőjének autoritását jobban előtérbe hozza, a kizárólagosság elvetése és a pluralitás hirdetése révén természetesen saját szubjektivitását is felerősíti, sőt büszkén vállalja is. (Örvendtes fejlemény, hogy az utóbbi években szinte minden jelentős irodalomtörténeti publikáción, például Schein és Szilágyi kötetin is megtalálható – általában a fülszövegekben – a monográfus rövid életrajza és fényképe is.

A nyilvánvalóan a szépirodalmi könyvkiadásból átsordogált gesztus ugyanehhez, az értelmezői autoritás pozíciójának megerősödéséhez köthető.)

Schein Gábor könyve ennek szellemében egy elegáns és rokonszenves mozdulattal felrúgja az időrendet, hogy helyet- te – a Füst Milán-életmű sajátosságaival magyarázva – műnemi felosztás alapján rendezze el és vegye szemügyre korpuszát. (Ez az elbeszélésmód már csak a monográfus személye miatt is eszünkbe juttathatja a Gintli Tibor főszerkesztésében készült *Magyar irodalom* című kézikönyvet, amely ugyanerre az elvre alapozza a szerkezetét: szigorú kronológia helyett műnemi csoportokban gondolkodik, hogy szerzői portrék felvillantása vagy ideológiakritika helyett poétikatörténeti tanulságokat vonhasson le.) Ennek megfelelően három nagy fejezet építi fel a könyvet: *Költészet*, *Dráma* és *Próza*, amelyek körülbelül egyenlő hosszúságúak, hangsúlyozva, hogy Füst – nemzedékéből egyedülként – mind a három műnemben jelentős műveket hagyott hátra. A fejezetek nagy többsége egy, legfeljebb néhány adott szövegre fókuszál, azokat értelmezi, de folyton utal a más fejezetekben tárgyalt, tehát akár másik műnemi csoportba tartozó művekre és tendenciákra is. Az értelmező fejezeteket három „kitérő” szakítja meg, amelyek közül két esetben inkább irodalomtörténeti, tehát kevésbé a szövegre koncentráló, hanem Füst társadalmi, politikai környezetét és reflexióit számba vevő összefoglaló, egy esetben pedig filozófia- és esztétikatörténeti kontextus megrajzolása a célja.

Mintha erre, az előszóban lefektetett és a tartalomjegyzékben igen látványossá tett elvi megalapozásra térne vissza ismét Schein a kötet vége felé, a Füst-életmű

szinte egészének tárgyalása után, kiegészítve, megmagyarázva azt: „Nincs tehát semmilyen okunk arra, hogy Füst Milán pályáját bármilyen szempontból egyfajta fejlődésként, iránnyal rendelkező alakulástörténetként lássuk [...]. inkább különböző műnemekhez és műfajokhoz tartozó művei, műcsoportjai vannak [...] ami meghatározza a Füst Milán művészetéről szóló beszéd lehetőségeit is.” (636.) Ezen a helyen azzal a nézettel száll szembe Schein, hogy az egyes művek egymásból mintegy genetikusan levezethetők lennének (pl. *A kapitány felesége* és *A cicisbeo* című novellák, valamint *A feleségem története*), vagy azok alapján feltárható lenne a szerző gondolkodásának, mentalitásának vagy „világképének” alakulása, sőt fejlődése. Igazat kell adnunk Scheinnek, már csak azért is, mert ez a megállapítás ismét csak a vizsgált életműből szervesen, egy mai nézőpontból szinte magától értetődő módon következő belátás.

Füst Milán írásművészetét több olyan tényező jellemzi, amelyek alapvetően kizárják a leegyszerűsítőnek ható evolucionista vagy a főművek felé teleologikusan felépített narratívát. A művek folyamatos átírása, azaz a szöveg stabil státuszának állandó kétségbevonása éppúgy egy ilyen megközelítés ellen hat, mint az a tény, hogy Füst műveinek elég nagy részét „megtagadta”, vagyis kategorikusan kizárta alkotásai közül, szerzői nevét nem adta hozzájuk. (Halála után, főleg az 1990-es évektől természetesen ezeket is mind kiadták, az egyik ilyen kötet címe épp „*Megtagadott*” *színművek és egyfelvonásosok* lett.) Ennek ellenére a művek értelmezési kontextusa a legtöbb esetben maga a Füst-életmű, amely így immár nem pontokból álló célélvű folyamatként, hanem hálózatosan felépülő szerzői univerzumnak kerül színre. Ebben

az univerzumban az egyes művek (a megjelentek mellett a megtagadottak, de még a hozzáférhető kéziratok, feljegyzések is) kiegészítik, magyarázzák, kommentálják egymást. A legkitüntetettebb szerep ilyen tekintetben természetesen Füst monumentális *Naplójának* jut, amelyet Schein többféleképp is hasznosít az interpretáció során. Füst sok műve keletkezéséről és egykorú befogadásáról például kizárólag a *Naplóból* tudunk valamiféle képet alkotni, főként a megtagadott írások esetében, Füst ugyanis rendre lejegyezte, hogy íróbarátai (a legfontosabbak: Osvát Ernő, Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső) miként reagáltak, miután megismerkedtek egy-egy művel.

A *Napló* anyagának ilyen módon történető hasznosítására az egyik legjobb példa talán *Az ironikus allegória alakzata* című fejezet, amelyben Füst korai költészetének allegorizáló és ironizáló aspektusait értelmezi a szerző poétikatörténeti összefüggésben. A vizsgált korszak versei fő erényének az látszik, ahogyan Füst megszünteti, szétírja a 19. századi antikvitásképet, ahhoz a belátáshoz jutva el, hogy a kijelentés ismeretelméletileg sosem stabilizálható, és sosem azonos önmagával.

A másik, módszerében ehhez hasonló, de még érdekesebbnek tűnő eljárás *A kettős írás ironikus mozgása az egyfelvonásosokban* fejezetben olvasható. Itt *A lázadó* című dráma és a *Napló* egyes helyei szövegazonosságainak párhuzamos olvasásából nagyívú értelmezés bomlik ki, s megértjük, mit rejt a drámai szereplő és a naplóíró szerző funkcióinak egymásra vetítése; ezt nevezi Schein *kettős írásnak*. Meggyőződhetünk arról, hogy a szöveghatárok elmosódását és az univerzumépítést állandóan maga elé tűző életmű az átírások, továbbírások és önidézések mi-

att – mai szöveg- és irodalomfelfogások nézőpontjából – kora egyik legkiemelkedőbb szövegcsoportjának tekinthető. Hasonló szempontok érvényesülnek a *Nevetőkről* szóló fejezetben (*Egy átírás története*). Itt nem a *Napló* a főszerep, hanem a (kis)regény többször átírt szövegváltozatainak. A szerző meggyőző, textológiai belátásokból kiinduló érvelése szerint azonban a folyamatos átírások nemcsak Füst szemléleti változásairól tanúskodnak, hanem arról is, hogy az életmű mindig „work in progress” állapotában ragadható meg, emiatt az értelmezés is csak az átírás történetén alapulhat. Egy másik általános érvényű, fontos megállapítás szerint pedig érdemes megfigyelni, ahogyan Füst szövegalkotói eszményei, vállalt irodalmi mintaképei és saját írói gyakorlata, szövegalkotó eljárásai között mennyire éles konfliktus fedezhető fel: a kettő szinte minden szempontból teljesen ellentmond egymásnak (részben erről szól még a *Füst Milán mint olvasó* című alfejezet is az elbeszéléseket tárgyaló részben).

Magáról a *Naplóról* egyetlen aspektust, a „zsidó” identitás kérdését körülvéve beszél a kötet (amelynek képlékeny és problematikus jellegét a szó következetes idézőjelbe tételével igyekszik nagyon látványosan felmutatni a monográfia), de ezt részben magyarázza az, hogy a műről Szilágyi Judit a kritikai kiadás elkészítése után már egy kiváló könyvet jelentetett meg (*Magadtól menekvésed. Füst Milán: Napló* [Budapest: Fekete Sas, 2004]); a monográfia *Naplóról* szóló fejezetének tehát inkább ennek kiegészítése, kommentálása lehetett a célja.

A Füst Milán-szöveg-univerzum mellett természetesen más kontextusokat is be kell vonni az egész életművet feltárni igyekvő, nagyívú pályaképhe. Schein,

amikor csak lehet, a művek keletkezésének idejében hatást kifejtett esztétikai (néha filozófiai) és irodalomszemléleti áramlatok közegében mutatja fel Füst műveit. A *Nyugat* körének és szerzőinek művészetelméleti gondolkodása mellett hangsúlyos szerep jut Lukács Györgynek, Balázs Bélának és olyan, kitüntetett fontosságú német és osztrák szerzőknek, mint Nietzsche, Hofmannsthal vagy Ernst Mach. A legfontosabb gondolkodó viszont egyértelműen Walter Benjamin, akinek allegóriaelméletére és más írásaira Schein újra és újra visszatér. Attól sem riad vissza a monográfia, hogy az ókori előzményekkel vessen számot. Füst költészetének a görög-római és biblikus antikvitást poétikailag újraértelmező vonulatát az antik művészeteszmények és azok 20. századi továbbélésének összefüggésében vizsgálja. E kontextusok kijelölését is magyarázhatjuk az életmű sajátosságaival (noha korábbi értelmezőinél voltak más kísérletek is, például Füst Milánt az egzisztencializmussal rokonító elképzelések), de a német filozófusok és esztéták előtérbe állítása talán mégis kissé egyoldalúvá teszi az értelmezéseket. Füst ugyanis angolul is nagyon jól tudott, az orosz írók közül sokakat kedvelt; érdemes lett volna tehát a kortársi angol, orosz, francia, olasz paradigmák, esztétikák vagy irodalmi előzmények, hatások irányába is kitékinteni.

A fentebb már ismertetett monográfia-felfogás értelmében ez a könyv nem akar egységes narratívába összeállni. Részegységeit fejezeteknek nevezi, sok tekintetben azonban azok különálló tanulmányokként (is) olvashatók. (Többségük önállóan is megjelent Schein 2006-os, Füst Milán első pályaszakaszát feldolgozó, *Nevetők és boldogtalanok* című kötetében, illetve azóta különböző folyóiratokban.) Ám ezt nem

nevezhetjük a könyv hibájának: a különböző szövegekhez társított eltérő kiindulópontok mindig friss és részletes interpretációkat alapoznak meg, s arra is fel kívánják hívni a figyelmet, milyen sokféleképp vizsgálható ez az életmű. A fejezetek egymás utáni olvasásával ráadásul a mélyszerkezetekben talán Schein értelmezői habitusának változásait is felfedezhetjük: a korai pályaszakaszról szóló részekben (amelyek korábban keletkeztek) túlsúlyban van az esztétikai-filozófiai alapú megközelítés, míg a Füst-életmű középső és utolsó szakaszát tárgyalva egyre több és több társadalomtörténeti-politikai kontextus kerül terítékre.

A politikai dimenzió legfőképp a már említett, a *Naplóról* szóló fejezetben kap nagyobb teret, de mindenképp ki kell még emelni a *Füst Milán és a politikai hatalom viszonya, 1945–1963* című kitérőt, amely egyrészt nagyon pontos irodalomtörténeti leírás, másrészt Füst egy életrajzi szakaszának, választásainak, döntéseinek érdekes, társadalomtörténeti kiindulópontú, kritikai vizsgálata. Egy helyen azonban mintha túl messzire menne ez az értelmezés, amikor az életrajzi tényeket saját jól átgondolt és az előszóban megindokolt megközelítése ellenére egy az egyben, leegyszerűsítve vetíti rá egy műre. Füst Milán és Csop Gizella különös (fogadott gyermek/szerető) kapcsolatának egyébként nagyon árnyalt tárgyalásakor azt olvassuk: „A kapcsolat emlékét őrzi *A cicisbeo* című elbeszélés.” Ha ez valóban így van, azt szerencsésebb lett volna érvekkel, hivatkozásokkal alátámasztani, így önmagában a levegőben lógó állítás hiteltelenné lesz, és legfeljebb egy jó ötletnek tűnik.

Ahogy az előszó ígéri, Füst Milán műveinek valóban csaknem mindegyikéről szó esik ebben a kötetben, kivéve a

meséket, ifjúságnak írott elbeszéléseit és a megtagadott színműveket. (Hogy ezek miért hulltak ki a rostán, arról legfeljebb csak feltételezéseink lehetnek.) A verseskötetek esetében értelemszerűen nem kerülhet elő minden egyes vers, de Schein meggyőzően érvel amellett, hogy néhány vers értelmezésével is felrajzolhatók a különböző pályaszakaszok vagy verseskötetek kérdései. A kispróza kapcsán is hasonló eljárással találkozunk, és itt a monográfia már értékelő gesztusokat is érvényesít, érzékenyen mutatva rá olyan pontokra és folyamatokra, ismét poétikai kiindulópontokból, amelyek miatt például a novelláknak egy jelentős részét nem nevezhetjük sikerült darabnak. De a másik irányba is működik az értékelés: az elbeszélések és novellák közül a *Nevetők*, *A cicisbeo* és *A kapitány felesége*, a drámák közül pedig például *A lázadó* az eddigi értelmezésekhez és kanonikus pozíciójukhoz képest sokkal jobb színben tűnnek fel, jelentősen újrarajzolva ezzel az életmű belső értékviszonyait. Ráadásul alapos filológiai-textológiai eszköztárat mozgósít az értelmező, amikor a Füstre jellemző átírások természetét veszi szemügyre a megjelent változatok vagy a kéziratok alapján (a versek mellett például a *Nevetők* vagy *A Parnasszus felé* kapcsán). De a filológiai apparátus és annak eredményei is mindig poétikai tanulságokká szublimálódnak, így adva meg az olykor szétesőnek ható, tanulmányyszerű fejezetekre épülő könyvszerkezetnek a szemléleti egységét.

A prózát tárgyaló rész középpontjában természetesen Füst nagyregénye, *A feleségem története* áll, amelynek két fejezetet is szentel a monográfia. Schein nem titkoltan azt reméli ettől, hogy a regény kanonikus pozíciója láthatóbbá válik; hogy minél több szakmabeli és nem szakmabeli olva-

só figyelmét hívja fel ennek a regénynek a fontosságára. A nagyregény értelmezésekor alapoz a legjobban Füst meglevő recepciótörténetére – ami érthető, hiszen erről a művéről született eddig a legtöbb értelmezés –, hogy új szempontokkal kibővítve adhassa a regénynek kompakt és meggyőző interpretációját. Ez esetben nincs filológiai vagy textológiai alapozás, hiszen a regénynek nem ismertek szerzői változatai, átíratái. E két fejezet közül kiemelkedőnek tűnik az ismeretelméleti problémák, nyelvjátékok, csalások dinamikájában megragadható jellemábrázolás alapos elemzése, továbbá az a genderelméleti közelítés, amelyben azt mutatja be a szerző, hogy a nagyregény a fennálló (patriarchális, a nőknek kitörési lehetőséget nem biztosító, a szexualitásnak nyelvet nem biztosító) társadalomszerkezet színrevitelével egyidejűleg hogyan viszi színre azt, ahogy ugyanez a berendezkedés elveszíti az érvényességét.

A könyv talán legnagyobb erénye, hogy határozottan leszámol azzal a kultikus megközelítéssel, ami – részben Füst saját kezdeményezésére – az író életét és műveit nyomokban még a mai napig is körbejárja. A mítoszok világának kódébe burkolózó, tolószék-trónján ülő gnosztikus bölcs figurája helyett saját korának irodalmi közegébe helyezi vissza az író, hogy így, a legendáktól megtisztítva, maguk a művek, maga a szöveguniverzum állhasson jól magáért. Erre a lépésre minden bizonnyal szükség volt már, hiszen világosan látszik, mennyire útjában álltak ezek az észrevétlenül és makacsul lerakódó mítoszok az innovatív értelmezéseknek. Schein nagyon helyesen teszi, amikor ezek helyébe poétikai, esztétikai, politikai és történelmi kontextusokat állít. Főleg kanonizációs szempontból van

ennek jelentősége. Füst Milán ugyan ma már nem kötelező tananyag a középiskolákban, de az irodalomtörténeti közmegegyezés szerint a 20. század egyik legjelentősebb magyar alkotója. A kanonikus pozíciót elsősorban *A feleségem története* határozza meg, ám ez a monográfia arra is rávilágít, hogy Füst a másik két műnemben és naplójában is olyan kiemelkedő műveket hozott létre, amelyek méltóak lennének a szélesebb figyelemre.

A monográfia jelentőségét nem csorbítja az a néhány sajtóhiba, szerkeszté-

si hiba és téves hivatkozás, amelyeknek felsorolása e recenzióban méltatlan lenne a könyv érdemeihez. A névmutató (és esetleg címmutató) hiánya már annál súlyosabb kérdésnek látszik, az ugyanis nagyban megkönnyítené a kötet olvasását és használatát. *A Füst Milán* megjelenése mégis mindenképpen a magyar irodalomtudomány nagy eseményei közé tartozik: megalapozó jelentőségű munka, amely remélhetőleg még sok új és gazdag Füst Milán-értelmezés kiindulópontjául szolgál majd.

Melhardt Gergő

Megjelent számaink teljes szövege az Interneten!

Az **ItK 2001 óta** megjelent számainak teljes tartalma folyamatosan elérhetővé válik honlapunkon a nyomtatott kiadással megegyező, szövegesen kereshető PDF fájlokban!
(Az online megjelenés néhány hónappal késleltetett.)

Honlapunkon a magyarországi latin nyelvű irodalommal foglalkozó testvérkiadványunk, a **Camoenae Hungaricae** megjelent számai is egészükben elérhetők.

Honlapunk címe:

<http://itk.iti.mta.hu>

Tájékoztatjuk továbbá arról, hogy az **ItK** alapításától, **1891-től 2000-ig** megjelent teljes tartalmát ugyancsak digitalizálták. E korábbi lapszámok kétrétegű (fakszimile és automatikus OCR) PDF formátumban a következő címen érhetők el:

<http://epa.oszk.hu/00000/00001>

Új könyvek

GARADNAI Erika. *A felső-magyarországi hitvita (1663–1672): Sámbar Mátyás, Pósházi János, Matkó István és Czeglédi István polémiája*. Budapest: OSZK–Universitas Kiadó, 2018.

MAGYAR Balázs Dávid. *Kálvin János a házasságról, családról és szexualitásról*. Budapest: Universitas Kiadó, 2018.

PAPP Ingrid. *Biblikus cseh nyelvű gyászbeszéd a 17. századi Magyarországon*. Budapest: Universitas Kiadó, 2018.

Előkészületben

AJKAY Alinka. *„inkább magyarul”: Az 1808-as tübingeni pályázat a magyar nyelvről*. Budapest: Universitas Kiadó, 2018.

DOMOKOS Mariann és GULYÁS Judit szerk. *Az Arany-család kéziratos mesegyűjteménye és Arany László „Eredeti népmesék” kiadása*. Budapest: MTA BTK–OSZK–Universitas Kiadó, 2018.

A fenti könyvek kedvezményesen megrendelhetők: www.prosperod.hu

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült.

A folyóirat megjelenését támogatta:

Nemzeti Kulturális Alap

www.nka.hu

A folyóiratot az MTMT indexeli és a REAL archiválja.

A kiadásért felel az Universitas Könyvkiadó igazgatója, Hargittay Emil
(Universitas Kulturális Alapítvány, 1193 Bp., Csokonai u. 12.)

A folyóirat főszerkesztője: Kecskeméti Gábor, felelős szerkesztője: Csörsz Rumen István

Korrektor: Bretz Annamária

Tördelte: Szilágyi N. Zsuzsa

Borítóterv: Szentés Éva

A folyóirat megjelenik évente hatszor.

Budapest, 2018.

A nyomdai munkálatokat a Kódex Könyvgyártó Kft. nyomdaüzeme végezte.

HU ISSN 0021-1486 (nyomtatott kiadás)

HU ISSN 1588-0834 (elektronikus kiadás)

Terjeszti az Universitas Könyvkiadó.

Előfizethető a kiadó által kiállított átutalási számla kiegyenlítésével (számla a szerkesztőség címén kérhető: 1118 Budapest, Ménesi út 11–13.). Az előző évi előfizetők a kiadótól automatikusan megkapják a tárgyévi előfizetési felhívást és a számlát.

Példányonként megvásárolható a jelentős tudományos könyvesboltokban és az egyetemi jegyzetboltokban.

Egy szám ára: 1225 Ft

Éves előfizetési díj: 7350 Ft